IL-MALTI

QARI LI TOĦROĠ — DIĊEMBRU

L-AKKADEMJA TAL-MALTI — 1971

ĠIEĦ LIL MIN JISTĦOQQLU

Nhar l-Erbgħa, 27 ta' Ottubru 1971, fl-Università Rjali ta' Malta kien hemm ċerimonja li nisslet hena u ferħ f'qalb kull Malti li jħobb ilsien pajjiżu. Fis-sala tal-librerija nkixfet irħama biex tfakkar żewġ kittieba, poeta u prożatur, li kienu minn ta' l-ewwel li tħabtu biex jaraw l-ilsien tagħna jieħu postu u sehmu fl-ogħla post tat-tagħlim f'Malta.

Dr. Rużar Briffa, B.Sc., M.D., u Dr. Ġużè Bonnici, B.Sc., M.D., kienu żewġ tobba li fl-1924 bdew il-kors fl-Università u ħadu l-lawrja fl-1931. It-tnejn ħarġu tobba għorrief; it-tnejn laħqu fil-Korp Akkademiku tal-Università; it-tnejn kellhom suċċess fil-karriera professjonali tagħhom, imma stħoqqu l-aqwa ġieħ għall-ħidma tagħhom b'risq il-Malti, ħidma li twettqet matul ħajjithom, minn żgħużithom sa mewthom.

Meta huma daħlu studenti fl-Università sabu li l-ilsien Malti kien imwarrab biex ma ngħidux imżeblaħ. Kien hemm ftit studenti, li jingħaddu fuq is-swaba' ta' id waħda, li kienu wrew ġibda lejn il-Malti, iżda ma sabux ħlief tmaqdir u ħars ikrah. Madanakollu ż-żgħażagħ Bonnici u Briffa ma qatgħux qalbhom; huma mill-ewwel intefgħu bil-ħrara kollha u bil-ħeġġa taż-żgħużija biex iqajmu tqanqila favur l-ilsien nazzjonali fost l-istudenti tal-Università.

Dik il-ħabta l-Gżira tagħna kienet akkwistat l-awtonomija fil-Gvern, u l-Ministri malajr intebhu li ma kellhomx mezz aħjar mill-ilsien tal-poplu biex ifissru l-fehma tagħhom lill-poplu. Minn naħa tiegħu l-poplu kien beda jħoss li ma satax ifisser ruħu aħjar milli jitkellem b'ilsienu. Għaxar snin qabel kienet twaqqfet "Il-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti", illum magħrufa bħala "Akkademja tal-Malti", biex tagħti sura xjentifika lill-kitba bil-Malti, u biex twitti t-triq li minnha kellu jgħaddi l-ilsien Malti fil-mixja rebbieħa tiegħu biex jilħaq fejn hu llum.

Dik ix-xejra ġdida ġibdet warajha lil kull min kellu sentiment nazzjonali, lil dawk li kellhom qalbhom taħraq bl-imħabba għal Din l-Art Ħelwa tagħna.

Briffa u Bonnici mħeġġin mill-fundaturi tal-"Għaqda", Ġużè Muscat Azzopardi, Dun Karm Psaila, Dun Pawl Galea, Ġanni

Vassallo, Ninu Cremona, Franġisku Saverju Caruana u oħrajn bħalhom, ġabru ma' dwarhom studenti oħrajn mixgħulin bl-istess fehma, u waqqfu "Il-Għaqda tal-Malti" fl-Università, li minnufih sabet l-appoġġ tal-"Għaqda tal-Kittieba", tant li din kienet offriet fl-1926 ħarġa speċjali tal-perjodiku tagħha "Il-Malti", lill-istudenti ta' l-Università biex jiktbu fih huma biss.

Hekk dawk l-istudenti ħabrieka sabu min jagħmlilhom il-qalb biex juru ruħhom bħala kittieba tal-Malti. Minn dak il-bidu ħanin telqet il-karriera letterarja ta' Bonnici u Briffa. Briffa kiteb versi li jgħaxxqu u jsaħħru lil min jaqrahom, u llum hu magħdud bħala wieħed fost l-aqwa poeti tagħna. Bonnici kiteb proża mirquma u ħarkiena li tgħaġġeb lill-qarrej, u llum hu miżmum bħala wieħed mill-prożaturi l-aktar magħrufin fil- letteratura Maltija. Tant għamlu isem fil-qasam letterarju li llum ħadd ma jiftakarhom bħala Dotturi tobba, imma bħala awturi, Rużar Briffa u Ġużè Bonnici.

"Il-Għaqda tal-Malti" li waqqfu Bonnici u Briffa mxiet 'il quddiem u kellha sehem fl-isvilupp ta' l-ilsien Malti fl-Università. Meta hi twieldet, l-ilsien Malti ma kellux ħliefha biex jidher fl-Università. Illum dan l-ilsien tagħna jgawdi post mhux anqas minn ilsna oħrajn; għandu l-kattedra tiegħu, għandu dipartiment għalih, u fuq kollox daħal mhux biss fil-klassijiet, imma wkoll fl-amministrazzjoni ta' dak l-ogħla Ċentru Akkademiku ta' pajjiżna.

Ma' l-ilsien Malti xxettlet u kibret "Il-Għaqda tal-Malti" fl-Università. Illum hi waħda mill-għaqdiet l-aktar attivi ta' l-Università, għandha l-perjodiku tagħha "Leħen il-Malti", il-Membri tagħha huma mimlijin ħrara u ħeġġa u l-ħidmiet tagħha jirfdu l-ħajja goljardika. Ħafna Membri tagħha rnexxew fil-professjoni tagħhom, għamlu isem u laħqu f'postijiet mill-ogħla, saru Kapijiet, Ministri u personalitajiet magħrufin fil-Gvern u fil-Knisja, bosta minnhom laħqu Membri Akkademiċi magħna, u tant hi sħiħa r-rabta li hemm bejn l-Akkademja tagħna u "Il-Għaqda tal-Malti" li din hi ikkonsidrata bħala l-anti-kamera tal-Akkademja.

Mela kien jixraq li l-Akkademja tagħna u "Il-Għaqda tal-Malti" jissieħbu flimkien biex inwaħħlu rħama b'tifkira lil żewġ Maltin li jistħoqqilhom kull ġieh mhux biss bħala kittieba imma wkoll bħala promoturi u difensuri tal-ilsien tagħna. Kienet ukoll turija sabiħa tar-Rettur li bħala Kap tal-Università, jilqa' t-talba tagħna u jqiegħed l-irħama mal-ħajt tal-librerija biex kull min jidħol hemm jiftakar fiż-żewġ kittieba sħabna; u fl-aħħarnett hu ta' min ifaħħar lis-Sinjurina Karmen Mikallef Buħaġar li ħadet sehem ukoll biex seħħet din it-tifkira.

IŻMERIJA

Ta' F. Mangion.

Kien is-Sibt, ma kellix x'nagħmel;
Għidt, "Ha mmur nara ħabib!"
Hadt il-lift u nżilt id-dwana.
'Mma 'l Anton ma stajtx insib.

Qgħadt mument madwari nħares:
Baħar sieket, ikħal nir;
Fieragħ, tista' tgħid għal kollox.
Kien dil-ħabta l-Port il-Kbir.

Erġajt lura, qbadt it-trejqa
Li tmur lejn **Victoria Gate:**
Bejn is-sħana u bejn ir-rwejjaħ
Donnu beda jtini l-mejt.

U quddiem il-pixkerija,
Nofs moħbija qalb id-djar,
Rajt il-knisja ċkejkna u ħelwa
Hemm imrekkna barra s-swar.

Dħalt: il-għodwa kienet ġmielha
Resqet lejn in-nofs in-nhar;
U ma kienx hemm ruħ fil-knisja.
Meta nxħett quddiem l-artal.

Ftakart, kif erfajt għajnejja
Lejn l-inkwadru tal-maġġur,
U lejn sitt inkwatri iżgħar
Li ftit tefgħu fil-kulur,

Illi din il-knisja hija
Xhieda ta' l-egħġubijiet
Li l-Madonna ta' Liesse twettaq
Hawn u fl-ibgħad artijiet.

U bil-ħerqa flejt l-inkwatru
Tal-Madonna bil-Bambin,
Ħdejhom anġlu, statwa f'idu,
'L isfel tliet żgħażagħ reqdin:

Kienu t-tlieta kavallieri
Kif stajt nara mis-salib
Jilma fidda fuq sidirhom,
U ftakart minn kemm tiġrib

Kellhom jgħaddu, u f'Iżmerija,
Bint sabiħa tas-sultan,
Li ħarrbithom, u għall-Madonna
Telqet dinha tal-Quran.

Aktar minn erba' mitt sena
Qabel l-Ordni ta' San Ġwann
Wasal Malta, u l-Gran Mastru
L'Isle Adam ħatruh sultan,

L-Ordni ssielet fl-art Imqaddsa
F'Askalon, u l-Kavallieri
Tas-salib abjad it-tlieta
Ġew maqbuda priġunieri.

Kienu ġens Franċiż, in-nobbli
Klawdju, Luċ'du, u Florjan,
Minn Laon fil-Pikkardija,
Issa lsiera tas-Sultan.

"Din il-ħila li 'l-armati
Tiegħi biha tisfidaw
Minn fejn ksibtu?" huwa staqsa,
"Għandkom xi seħer jaqaw?"

Wieġbu t-tliet żgħażagħ Franċiżi
Minn quddiem u qalbenin:
"Tagħna s-saħħa kollha qiegħda
Biss fil-Fidi, fit-twemmin."

Is-sultan imgħaddab għajjat:
"Jien infarrku dat-twemmin
Giddieb tagħkom, u jaqblilkom
Mn'issa ssiru misilmin.

Insew li twelidtu nsara:
Ićħdu l-fidi tas-Salib!
U fl-Eġittu jiena nwiegħdkom
Illi ma tidħlux f'tiġrib;

Imma, bil-maqlub, setgħana
Jien nagħmilkom prinċpijiet,
U b'għarajjes ukoll lilkom
Nagħti lil uliedi bniet."

'Mma quddiem is-sultan l-aħwa
Baqgħu sħaħ fit-twemmin tagħhom;
Għalxejn wiegħed, għalxejn hedded,
U ġo l-eħrex ħabs tefagħhom.

Tassew hu ma riedx joqtolhom,
Nobbli żgħażagħ, fjur il-ġmiel:
Misilmin riedhom isiru,
U jaqduh ta' wlied irġiel.

Bagħat għalhekk lil Iżmerija
Tiegħu l-isbaħ fost il-bniet,
Biex jinsobhom għall-ħsieb tiegħu.
Iżmerija fil-ħabs ġiet:

Xebba sbejħa, xagħarha iswed.
U spallejha avorju fin.
Għajnejn fondi qishom ibħra.
Tħeġġeġ ġawhar u tiżjin.

Tathom tagħha, u ta' ħutha.
Bl-akbar ħlewwa kull tagħrif:
Kellha żewġt aħwa iżgħar minnha.
U qaltilhom ukoll kif

Kien missierha stess li bagħatha
Li xtaqilhom ġid bis-sħiħ.
U għalkemm tiegħu priġunieri,
Lejhom kellu qima u ġieh.

"Għaliex ma tiċħdux twemminkom?"
"Qatt!" weġbuha l-aħwa lkoll
"Din ir-rabta bejna u Kristu
Ħadd ma jirnexxilu jħoll"

"Imma Kristu abbanunakom."
Qalet hi, "u marbutin
Sibtu ruħkom f'dal-ħabs waħxi
Bogħod minn nieskom, imgħakksin!

"Itilquh lil Kristu tagħkom,
Bħal ma hu telaqkom ġa;
Agħmlu bħall-oħrajn u gawdu
L-ogħla unuri u libertá.

"Idħlu taħt ġwejħajn Mawmettu
Li, b'qabd' Għarab qalbenin,
Rebaħ, tista' tgħid id-dinja,
F'isem Allaħ fi ftit snin,,.

"Iva," wieġbu l-aħwa, "żara'
Qirda u odju u xerred dmija:
Kristu d-dinja kollha rebaħ
Jgħajjat paċi u ħbiberija."

Iżmerija mbagħad staqsiethom
jekk kenux ħallew imnikkta
Xi għarusa meta telqu...
Klawdju kiser hawn is-sikta.

Qallha: "Aħna kavallieri,
Nisa għandna waħda biss.
Din l-għarusa għażiża tagħna,
Lilha nħobbu kif imiss".

U hawn ħareġ statwa ċkejkna
Tal- Madonna u l-Bambin.
Iżmerija tħawdet, "Sbejħa",
Qalet, "Sbejħa, min hi din?"

"Din Marija", wieġeb Klawdju,
"Verġni u Omm dan il-Bambin.
Omm Ġesù, Omm Alla." Siktet
Iżmerija dak il-ħin

Ħadet f'idha dik l-immaġni,
Flietha b'ħarsa ta' tmaqdir,
Reġgħet lilhom tatha lura,
U mn'hemm telqet bla tnikkir.

Ma damux liż-żgħażagħ tagħna
Ma karkruhom f'ħabs fil-blat,
Ħabs mudlam, iċarċar l-ilma,
Umdu, jinten, immuffat.

Ma' saqajhom u ma' idejhom
Rabtu ktajjen tal-ħadid:
Bil-kemm setgħu fl-art jitkarkru,
Sabiex jiċċaqalqu ftit,

Sa ħdejn qabda tiben oħxon,
Fejn jimteddu għall-mistrieħ,
Jew ħdejn mejda fejn żir ilma
Bi ftit ħobż imfittet fih.

Ġew il-għases, u bla ħniena,
Lilhom neżżgħu, u sawtuhom,
Sa ma ntilfu; b'mewta kiefra
Wara wkoll bdew iheddhuhom.

Dik l-immaġni hekk għal qalbhom
Tal-Madonna u l-Bambin
Ċarrtu minnhom u seħquha
Bi ħruxija t'argużin.

U fiċ-ċfales ta' ċellithom
Lit-tliet żgħażagħ imsejknin
Dawk l-iżbirri mingħajr ħniena
Ħallew sajma u nofs mejtin.

Hekk għaddew jumejn jew tlieta,
U Iżmerija reġgħet ġiet,
Tħeġġeġ ta' l-orjent bil-fwejjaħ
U l-ħarir u d-dehbijiet.

Hi qaltilhom: "Issa naħseb,
Illi tliftu t-taliżman,
Imhejjija sabiex tilqgħu
It-twiddiba tas-sultan."

Imma wieġbu l-aħwa t-tlieta:
"Dik l-immaġni tal-Madonna
Le ma tlifna, għadha f'qalbna,
U nħobbuha daqs kemm konna."

Iżmerija saħnet u għajtet
Li l-immaġni hekk setgħana
Kienet saħħret mhux biss 'l-aħwa,
Imma lilha Mawmettana.

"Din l-immaġni mhix saħħara
Imma 'l-Verġni mqaddsa tfakkar:
Tatek grazzja li tagħrafha,
Għarkubbtejk, u lilha faħħar!"

Hi heddithom illi msawta
Għal mewt jiġu, u mbiċċrin,
Imbagħad ħarbet b'rogħda fuqha,
Tgħid li kienu megħwijin.

U xeħtuhom f'toqba f'torri,
Fejn bil-kemm arja kien hemm,
Fejn id-dawl kemm kemm inemnem,
U sawtuhom sa ma d-demm

Beda jċarċar ma' ġisimhom.
L-għada kmieni mislubin
Kellhom jiġu, u għaddew lejlhom
Jagħmlu l-ħila lil xulxin.

Beda jżernaq, meta semgħu
Il-kanċell il-kbir jissabbat:
Ħasbu li sigħathom waslet,
Qalbhom sitta sitta tħabbat

Bdew jitolbu lill-Madonna...
Xħin fil-bieb, fis-siegħa u l-ħin,
Dehret Iżmerija, liebsa
Libsa twila, bla tiżjin;

Wiċċha sfajjar, b'għajnejn ħomor,
Illi xebgħu jxerrdu d-dmugħ:
B'dawl inemnem kixfet wiċċhom;
Huma stejqru, ħadu r-ruħ.

"Intom tgħidu," tniehdet, "illi
Bħala nsara taħfru dejjem:
Aħfru lili wkoll, nitlobkom,
Li ttrattajtkom agħar mill-bhejjem."

"Aħna ġa ħfirnielek," wieġbu,
"Għax twemminna mħabba jrid,
Mhux mibegħda; ħbieb tal-qalb,
Li bħal aħwa jimxu id f'id."

Iżmerija nfexxet f'bikja:
"Sbejħa din il-Fidi tagħkom;
Jien nitlobkom ħajr minn qalbi,
Li tiġbruni ridtu magħkom.

"Tabilħaqq, kemm jisgħobbija
Li kissirt, jien, f'ferħ ta' ġenn,
Dik l-istatwa hekk qaddisa
Ta' l-Omm li ma tafx ħlief tħenn!

"Jiena 'l ommi tliftha kmieni,
Li tkun ommi kemm nixtieq:
Inkun tifla ta' Marija,
U oħtkom miexja fl-istess triq!"

L-aqwa xewqa t'Iżmerija
Minn għand l-aħwa kienet din:
Li l-immaġni terġa' tikseb
Tal-Madonna bil-Bambin.

"Intom tgħidu li l-immaġni
Qiegħda f'qalbkom: injam haw',
Haw' stallett biex tonqxuhieli!"
U t-tliet żgħażagħ ingħataw

Għax-xogħol iebes il-lejl kollu:
Ma kenux skulturi u qalbhom
Malajr qatgħu; u għajjiena
Raqdu waqt li kienu f'talbhom.

Meta f'daqqa dawl mill-isbaħ
Xaqq fiċ-ċella, u fil-ħin
Statwa sbejħa u ċkejkna dehret
Tal-Madonna bil-Bambin.

Qabel tlugħ ix-xemx fil-għodu,
Iżmerija fil-ħabs ġiet,
Rat l-istatwa, u lil Marija
Qabdet titlob f'dak is-skiet:

L-akbar ferħ għajnejha fawwar,
L-isbaħ dija wiċċha mliet;
Tabilħaqq saret bħal oħthom.
għall-martirju wkoll hejjiet.

Imma ħin bla waqt staqsiethom
Jekk il-Fidi tgħidilhomx
Biex għalxejn ixerrdu demmhom,
Jew jaħarbu tħallihomx?

Is-Sultan kien taha kull setgħa
Fuq daż-żgħażagħ, u malajr
Hejjiet kull ma jeħtiġilhom
Biex jaħarbu: Iżżu "ħajr".

Hi qaltilhom, "lil Marija,
Itolbuha bl-akbar ħrara;
Magħna nieħdu x-xbieha tagħha,
Biex tħarisna minn kull ħsara.

"Għaliex jien biħsiebni niġi
Sa pajjiżkom. Hawn stennew:
Dalwaqt kellhom jiġu l-għases,
Niġi jien, isimgħu sew:

"Inġib miegħi ħwejjeġ xierqa,
U qaddejja li nafd'hom..."
Meta jroxx id-dlam, fid-dgħajsa
Fuq in-Nil, min se jar'hom?

Harġu siekta minn ġoċ-ċella,
Meta l-lejl kien daħal ġmielu;
Qabdu x-xmara u telgħu magħha
Sa ma fuq l-għadajjar mielu.

Fejn in-Nil jintafa' l-baħar
Il-kbir minn sebat iħluq:
Wita mgħaddar, fejn il-ħarsa
Twassal, ma tarax maħluq.

Imma d-dawl ġdid ta' fil-għodu
Kien ġa jperper fuq in-Nil:
"Is-Sultan iqajjem l-għases
Maż-żerniq minn ngħashom tqil;

"Nistaħbew ġo dan il-masġar
Tal-palm", qalet Iżmerija,
"Aħna għajjiena, ejjew norqdu
Taħt il-ħarsa ta' Marija!"

Ix-xemx ħamra minn ġox-xefaq
Bil-kemm kienet għadha għoliet,
Meta, mkissra mit-tbatija
U t-taqtiq ta' qalb, fis-skiet.

U t-tifwiġ tal-palm imewweġ,
Tħannu u raqdu fis fil-fond:
Raw bħal sħaba tad-deheb nieżla,
U l-istatwa ddawwar tond.

Dik is-sħaba mbagħad bdiet tielgħa
Fl-iżraq safi tas-smewwiet,
Kien jinstama' l-kant ta' l-anġli
U ġwenħajhom f'dak is-skiet.

U huma wkoll ġos-sħaba kienu,
Fl-għoli mwieżna u mbennin,
Sa ma fetħu għajnejhom fl-aħħar,
U madwarhom, mistagħġbin,

Ħarsu, u raw mhux palmi jxejru
F'xatt in-Nil u ramel fin,
'Mma ballut f'kampanja ħadra,
Taħthom baqar u barrin

Jirgħu ġwejda fil-għelieqi;
U 'l hemm minnhom knejjes żgħar,
Mhux il-koppli tal-moskeji,
Imma slaleb, xi kampnar.

Raw mhux nies bi braneż fuqhom,
Raw nies bħalhom imlibbsin;
Nies jitkellmu bil-lsien tagħhom,
U mhux b'ilsna barranin.

"Hawn fejn aħna?" staqsa Klawdju
Lil raħħal li għadda qrib:
"Fil-kampanja Pikkardija,
Dil-belt ta' Laon, ħabib!

U l-kastell li qiegħed tara
Huwa dak ta' Eppe," qal;
"U fih hemm sinjura xwejħa
Tibki l-mewt ta' tlitt itfal."

"Mur għidilha", qallu Klawdju,
"Illi wliedha għadhom ħajjin!
U li ġew biex ta' xjuħitha
Ifarrġulha l-aħħar snin."

Hekk iż-żgħażagħ reġgħu lura,
Mal-Madonna u l-Bambin;
U Iżmerija x'se jsir minnha,
Bint sultan tal-Misilmin?

Iżmerija ġiet imgħammda,
U tat ruħha lill-Madonna:
Saret soru u f'kunvent mietet,
L-isbaħ fost il-ward tal-ġonna.

F'nofs il-masġar telgħet knisja,
U madwarha l-belt ta' Liesse.
Belt li baqgħet hekk magħrufa.
Għall-Mirakli t'għadd bla qies.

Meta ħriġt fil-bieb tal-knisja
U ħarist għal fuq il-Port.
Deherli li qed nilmaħ xini
Jiżloq taħti... 'mma żball mort!

Għaliex żmien il-kavalieri —
Dlonk intbaħt — kien għadda u miet!
X'baqa' mis-sbejħa Iżmerija?
U mill-aħwa? Tifkiriet!

Ġbidt għad-dell, u tlajt it-trejqa
Li tmur lejn **Victoria Gate;**
Dħalt il-Belt dejjem għat-telgħa,
U bil-qajla l-qajla mxejt.

FTIETAQ ĊKEJKNIN

Ta' Ġer. Azzopardi

Qabel żmieni u fi tfuliti la kien hawn 'talkies', la T.V. u lanqas karozzi tal-linja ma kien hawn biex iġorru n-nies minn hawn għal hinn, ħaġa li ġiebet lill-Mellieħa qrib tal-Belt, jew kif igħid il-qawl "riħ ta' siegħa jnaddaf qiegħa" u f'radda ta' salib ibattlu l-belt minn dawk l-eluf li f'xi waqtiet jinġemgħu fiha.

It-toroq kienu għadhom imdawla bil-fanali bil-lampa tal-pitrolju, li ma' l-iċken żiffa jintfew u jaqa' dlam ċappa wkoll fejn kien hemm roqgħa ċkejkna ta' dawl mitfi. U moħħ il-kotra maltija ma kienx imdawwal wisq iżjed mit-triqat maltin f'lejla xitwija, għad li għemilhom aktarx li kien iżjed ġenwin.

Dak iż-żmien ir-raħal kien iċ-ċentru tal-ħajja għall-kotra ta' niesu u tista' tgħid li ħadd ma kien joħroġ minnu bla ħtieġa. Għalhekk ftit kien isir taħlit u bdil ta' ħsibijiet. Kulħadd kien jaf lil xulxin bil-ftietaq b'kollox għax moħħhom u għajnejhom aktarx li kienu biss f'għemil il-ġar.

Mela fi tfuliti niftakar raġel magħmul — Ġanni l-Felfuli — raġel twajjeb, iqum għal ta' l-ewwel u jisma' tat-tieni wkoll fix-xitwa għax ikun għadu ma sebaħx, u mal-għabex, malli jisma' l-qanpiena ddoqq hu jerħilha lejn il-knisja għar-ružarju, għajjien kemm ikun għajjien wara jum fl-għalqa, għax Ġanni kien jaħdem il-biċċtejn raba' li kellu.

Dak iż-żmien kien hawn id-drawwa li waqt il-quddiesa xi ħadd igħid ir-ružarju b'leħen ftit u xejn għoli biex l-erbgħa ta' ma' dwaru jgħidu miegħu. Ġanni kien wieħed minn dawn u donnu kellu l-għasel biex fil-knisja jiġbor ġgajta ma' dwaru biex igħidu miegħu r-ružarju. Meta kien jasal għat-tieni misterju tal-glorja kien igħid:— "Nikkunsidraw u nikkuntemplaw it-tieni misterju meta Sidna Ġesù Kristu tela' s-sema bil-bandiera u t-tanbur!"

Wara s-Salve Reġina kien igħid il-Paternostrijiet għall-fehma tal-Papa, lil San Ġużepp, lil Santa Katerina u San Duminku, għall-erwieħ u lil San Bert "biex ibegħedna minn tal-ġakketta ħamra fid-deżert."

Tal-ġakketta ħamra kienu s-suldati Ingliżi u darba oħti l-kbira (u din tennithieli das-sajf stess, meta kienet hawn Malta) li fis-sajf kienu fuq it-tarġiet ta' quddiem id-dar taz-zijiet, li dik il-ħabta kienet fit-tarf nett tar-raħal, miġburin ma' erba' nisa ġirien igħidu kelma għall-frisk, u m'għandniex xi ngħidu r-ružarju ma kienx jonqos qabel l-irqad. U din oħti, li kienet għadha daqsxejn ta' tfajla, wara s-Salve Reġina għamlet bħal Felfuli u talbet biex San Bert ibegħedhom minn tal-ġakketta ħam-

ra fid-deżert.

Malli lissnet dal-kelmiet mara qawwija, imlaqqma l-ħoxna, telqet tiġri lejn darha waqt li l-bqija komplew ir-rużarju. Kien ilhom li temmew ir-rużarju meta l-ħoxna reġgħet marret ħdejhom u qaltilhom "mela intom bqajtu hawn, jien tlaqt għax ħsibt li ġejjin is-suldati meta Karmni semmiet li ġejjin tal-ġakketta ħamra mid-deżert!"

Kollha nfexxew jidħku u qalulha bil-ġakulatorja tal-Felful.

Dan Ġanni, raġel twajjeb issemmix, kien Għargħuri u għalhekk kien devot ta' San Bert. Kien iħobb lill-Madonna wkoll, tant li biex ifaħħarha darba lili, kif konna niżlin in-niżla t'Alla u Ommu, aħna u sejrin lejn il-Magħtab, qalli "l-Madonna kienet ħajjata gwappa — mhux bħal Peppina tiegħi bil-kemm taf tagħmel roqgħa — u n-nies tar-raħal kollha għandha kienu jħitu!"

Trid tara lil dan Ġanni mdawwar b'qabda tfal imfarfrin (jien wieħed minnhom) u xi erbat irġiel magħmula, fi żmien il-Ġublew tal-1925 meta mill-Knisja konna mmorru tal-Mirakli bir-rużarju, biex nisimgħuh igħid "tal-bandiera u t-tanbur, tal-ġakketta ħamra fid-deżert" u xi tnejn oħra waqt il-litanija.

* * *

Darba fit-tard ġmielu suldat Ingliż mar fuq erbat irġiel ma' ġenb ħanut jistaqsihom għal "Żabbar gate to Cottonera" u l-iżjed wieħed ta' moħħu miftuħ minnhom qallhom li dak kien qiegħed ifittex liż-Żgħabur tal-kantuniera.

"Imxi ħa nurik fejn jogħqod iż-żgħabur" qallu, bil-malti u għamillu sinjal biex jimxi u telqu.

Naħseb li l-Ingiż fehem li dak sa jqabbdu t-triq għal Verdala Barracks, għad li kien Ħal Lija.

Bl-inġenwitá kollha dal-ħabib tagħna wasslu wara l-bieb taż-Żgħabur u ħabbatlu għal darba tnejn u meta dan deher fil-bieb bil-flanella u qalziet ta' taħt, għaliex kien ġa mar jorqod. "Salv" qallu dal-Ingliż qed jistaqsi għalik." Salvu qallu: "Yes Master?"

"I want Żabbar gate to Cottonera" wieġeb l-Ingliż. Mela mhux lili jrid dan, qal baxx, baxx u qallu "go way down straight, long way Żabbar" u b'idu wrieh liema triq jaqbad. U malli l-Ingliż warrab, iż-Żgħabur tgħidx kemm iżża ħajr lil Peppi talli qajmu għal xejn!

* * *

Ġanni ħanxuxa kien qabeż l-erba' għexieren biċċa sewwa u moħħu beda jegħja u erħilu jgħid li jrid mar-raħal. Darba ħareġ mid-dar u ntasab bil-qiegħda fuq it-tarġa l-kbira tal-mużajk ta' quddiem bieb il-villa li hemm fil-ħara, li dak iż-żmien aktarx li kienet għand il-Professur Caruana. X'ħin baramlu telaq 'il fuq, daħal ġo sqaq twil u mar ħabbat

il-bieb tar-remissa li kien hemm fil-faċċata. Katarin bexxqet il-bieb u malli rat lil Ġanni twil, twil igħajjat: "iftaħli, ħalli mmur ir-raħal" Katarin, imdaħħla fiż-żmien, qatt ma tidher barra ħlief għall-bżonn, beżgħet, għalqet il-bieb, żammet il-lukkett u deffset is-sokra u bdiet tgħajjat lil ħuha biex ikeċċih.

Huha Peppi, mgħawweġ bil-piż taż-żmien, xiref mit-tieqa tal-għorfa fuq ir-remissa u għajjatlu biex jitlaq, waqt li Ġanni mqabbad mal-ħabbata, igħajjat "iftaħli". Kienu qegħdin tajjeb: Katarin tixher minn ġewwa għax ħasbet li jrid jidħol għaliha biex joqtolha, u Peppi mit-tieqa jgħajjat "ċipuli laqċa ħajwattapielu" (ġibuli laqxa ħalli nwaddabħielu).

U did-daħka damet sejra sakemm waslet Mannan, mart Ġanni, warbitu minn mal-bieb ta' Katarin u wara ħaditu fuq karettun lejn id-dar, jew skond il-fehma tiegħu, lejn ir-raħal.

* * *

Fi tfuliti kont nismagħhom jirrakkuntaw kif darba fit-tard fil-għaxija xi erbat irġiel kienu f'ħanut jieħdu qatra nbid u jgerrmu xi żewġ fuliet inkaljati jew xi karawetta u jgħidu kelmtejn meta jisimgħu żewġ sparaturi u wieħed minn dawn igħid: "tih tir ieħor għax ma lqattux" u baqgħu jilagħbu. Wara mument jisimgħu l-krib u joħorġu u jsibu raġel mal-art jitkaxkar u jżomm żaqqu, u jsibu lill-midrub jkun jiġi ħu dak li biex jiċċajta qal: "tih tir ieħor għax ma qtiltux!"

Il-midrub qallhom min sparalu u ftit wara miet.

Xi tlett tijiem wara lil dak li spara jsibuh mgħallaq ġo kamra fit-triq tal-Imtarfa, taħt il-Villa Rumana, ir-Rabat.

BEWSTEK

Ta' Joseph Sciberras

Lilek,
u lilek biss irrid,
u lil ħadd aktar ħliefek
għax Inti waħdek
ittini mħabbtek
kollha kemm hi, u sħiħa,
u bla mittiefsa
mingħajr ma toqgħod tqis u tkejjel,
la qabel w anqas wara,
kemm tkun ser tirbaħ
tal-bewsa tiegħek.

ZORRO

Sketch ta' tfajjel.

Ta' J.P. Vassallo

Għal James

Għaddejt narah: ġie jiġri biex jilqagħni
Bix-xabla f'idu sabiex ibeżżagħni.

Taħt nitfa maskra sewda jleqqu għajnejn
Li jsebbħu t-tbissima tax-xofftejn

Imbexxqa bħal blanzun, kulur il-qroll
Jistiednu it-tagħniq u l-bews ukoll.

Maqfula m'għonqu kappa sewda ttir
biż-żeta bajda mħarbxa b'ġibs jew ġir.

Jaqbeż u jiġri u jitla' mat-turġien,
Jistaħba mal-purtieri u x'naf jien.

Issa jwerżaq donnu xi għafrid
Ixejjer xabla aħrax u mqit.

Sieket imbagħad u ġwejjed bħal ħalliel
Jirfes bla ħoss sabiex jiskansa xkiel.

Hekk igħaddi s-sigħat bla ħjiel ta' sabar
Sakemm bil-lejl ġo soddtu jmur jinġabar.

Igerger talb, għajnejh mitlufa ngħas,
Bil-mod il-mod tibda titqal ir-ras.

Jesus and Mary ... bless ... Daddy and Mummy
u jqiegħed siksnijiet ġo ħalqu d-dummy.

Jittajjar fuq il-ħolm tal-fantasija
Ma' Żorro u Don Diego u s-Sur Garcia.

BĦALL-WARD

Ta' Joseph Sciberras

Il-ward ħamran,
fewwieħ,
ma jitlef xejn mill-ġmiel
għaxxieq
minkejja x-xewk
li fih,
u n-nigża li jagħtik
bla ħsieb...
L-istess il-ħajja:
ma titlef xejn mill-ferħ
u mis-sbuħija
imqar jekk f'xi waqtiet iġġagħalna nħossu
in-nigża tat-tbatija.

LIL OMMI MEJTA

Ta' Wallace Ph. Gulia

After life's fitful fever he sleeps well."
"Tis that repeated shocks again, again,
Benumb the elastic powers."

intbaht bin-nuqqas tiegħek l-ewwel darba
mhux meta l-aħħar nifs minn ħalqek ħareġ,
u ħaġa mejta bqajt bħas-sodda tiegħek.
bla ħsieb, bla ħars u bla taħrik.
Qisek rieqda w msitrieħa wisq stħajjiltek
u wiċċek seraq leħħa ta' xbubitu—
bħal kieku kien il-ħsieb li jxejjaħ, joqtol,
u mhux iż-Żmien li jagħnet waqt li ngħixu.

Intbaht li wisq kont nieqsa xħin stennejna
waqt li ġo kaxxa b'sengħa wisq maħsuba
kont maqfula. Min ġej, min sejjer kien,
u ż-żmien kien wasal qrib u ma rajtekx;
u biex ikiddni għadda ħsieb minn rasi:
"Kif għad mhix hawn; Sa tħalli min jistenna?"
U nfqajt bla ħsieb, bla kliem, u bkejt tarbija.

X'INHIJA L-ĦAJJA

Ta' Michael Agius

X'inhija l-ħajja tagħna l-bnedmin?
Eh...ħija...
Il-ħajja tagħna m'hijiex ħlief din:
Daqsxejn
imħabba u ħlewwa, xalar u ferħ
Kemmxejn
sabar u faraġ, nitfa serħ
Qatigħ
tbaqbiq u għali, għawġ u tinkit,
dagħdigħ
tgergir u dwejjaq, xogħ'l u taħbit.
Ruxxmata
xewk u torturi, u elf tbatija.
Qorċmata
dmugħ, hemm u mrar, u mewt faħxija.

MERĦBA U MAKTUR

Sur Direttur,

Dwar in-nisel ta' MERĦBA u MAKTUR, fil-fehma tiegħi dawn iż-żewġ kelmiet ġejjin:

MERĦBA (mhux merbħa) mill-kelma lhudija RAHOB li tfisser 'fetaħ, wassa' t-triq, Raheb tfisser eremit, bniedem li jgħix għalih waħdu, maqtugħ mid-dinja u għalhekk MERĦBA ma setgħetx tnisslet minn Raheb għax it-tifsiriet tagħhom huma waħda kontra l-oħra.

Bħalma kulħadd jaf minn żmien il-qedem meta xi sultan, ġeneral jew xi bniedem ieħor kbir kien jerġa' lura f'artu rebbieħ wara xi taqbid, in-nies kienet tinġama' fit-toroq li minnhom kien ikollu jgħaddi, ħalli l-ġemgħat jarawh u jifirħu bih. Biex ma jħallux lin-nies irossu fuqu, is-suldati kienu iwassgħulu t-triq biex ikun jista' jgħaddi bla ebda tfixkil u n-nies ikunu jistgħu jarawh aħjar ukoll. Il-għajta tas-suldati lill-ġemgħat kienet tkun: "Iftħu, wessgħu t-triq".

MAKTUR mill-isqalli 'MACCATURI' mit-taljan MOCCIO mill-latin MUCUS/MUCCUS (mħat).

Nittama li xewqtu qtajthielu lis-sur Vincent Caruana.

Tiegħek bis-sedqa,
Michael Agius

XEWQAT

Ta' Francis P. Mifsud
Lil G. Galea, rumanzier

L-isbaħ Xewqat
ta' hieni l-Milied
u tal-festa t-tajba
lilek nagħti
l-aqwa rumanzier
li gżiritna rat,
u int
ktibt u ġrajjet Malta
għollejt,
fi żmien ikrah fakkart
tal-ħakma fewdali,
u tal-Qajd ta' Tunes il-miġja,
imbagħad lil San Ġwann faħħart
u lil Ġilormu li bnieh,
mal-medda tas-snin
gwerra dinjija faqqgħet
u ġrajjietha fakkart
b'demm il-Malti.
u bħala avventurier
fakkart żmien tal-baħar il furbani,
u bl-Italja magħquda
u ta' l-Itaja l-ġibda lejna
fuq tal-partiti l-bidu ktibt,
fuq prima donna
u tat-teatru l-ħruq,
u fl-aħħar
żejjint tal-proża d-damma
bi żmien il-Kavalieri, l-Franċiżi u l-Ingliżi,
u lill-Malti għollejt
lill-Malti l-ilsien
lill-Malti l-ġens.

DAN IL-PROGRAMMM

Ta' Oliver Friggieri.

Met' għad naraw id-dwal ta' fuq ix-xefaq
jintfew bil-mod wara xulxin u aħna
nibqgħu inħarsu mingħajr sens madwarna
fid-dlam ta' din ix-xmara b'ilma qiegħed, ...
Met' għad nisimgħu l-aħħar żiffa tonfoħ
għalxejn ġo ħalqna w il-kordi vokali
jinbarxu biex nokorbu flok nitkellmu, ...
Met' għad jitbiegħdu minna l-ħsejjes qodma
u nidħlu nkiss inkiss f'deżert komuni
ta' folol li jiftiehmu bis-sinjali, ...
Met' għad nixtiequ l-ġmiel ta' mara sħuna
biex tqabbad fina n-nar ta' ftit sekondi,
u nkunu ksaħna daqs l-irħam ta' qabar, ...
Met' għad inħarsu miblugħin fil-mera
u ma nħobbux il-wiċċ ta' mitt tikmixa, ...

Ikun intemm dan il-Programm sa fl-aħħar,
u mbagħad ħaġa ħafifa għalina nimxu
b'rasna baxxuta 'l barra mit-teatru.

ERĠ'IBDA GHIDLI L-HREJJEF

Ta' Oliver Friggieri.

Erġ' ibda għidli l-ħrejjef li fl-imgħoddi,
bejn dell u ieħor ħdejn id-dawl tal-lampa,
ma kienu jieqfu qatt, mamá, minn fommok,
waqt l' inti ddur mal-kamra biex tifrixli
u d-dell ta' surtek sewda jiġri miegħi
ma' tul l-erba' ħitan, u jikber dejjem
bħan-nies tal-ħrejjef ħdejn iċ-ċokon tiegħi.

Erġ' ibda, ma, iżda tgħidlix il-ħrafa
ta' dak it-tifel ċkejken li llum kiber,
għax nafha sewwa.

REĊENSJONIJIET

L-ISQAQ ta' Ġuże Chetcuti. Edizzjoni Klabb Kotba Maltin — 1971 Paġ. 151.

F'dan il-ktieb naqraw mhux biss storja partikulari, imma rakkont panoramiku ta' waħda min-naħiet popolari fil-Gżira tagħna: l-isqaq.

L-Isqaq hu l-post ewlieni fejn titwettaq il-ħajja komuni Maltija, fejn niltaqgħu ma' karattri rappresentativi tal-poplu baxx, fejn in-nies igħixu fil-miftuħ, igħidu dak li jħossu u jagħmlu dak li jidhrilhom; fejn l-imħabba u l-mibegħda, l-ipokrisija u l-irġulija, ir-regħba u l-ħniena jitħalltu ma' xulxin jitqabdu flimkien, imma wkoll jidraw jieħdu paċenzja b'xulxin, għax "il-ħajja hekk hi, il-bnedmin bħal katina, imsenslin flimkien."

Dan hu l-qofol ta' dan il-ktieb imfassal dwar ir-rakkont ta' wieħed xiħ li jġib quddiem għajnejh u jiftakar fil-għawġ, il-hemm, it-taħwid, fin-niket, fil-faqar, fil-ħjiena u f'ħafna għamil ieħor ta' tjieba u ta' ħażen, li ltaqa' magħhom matul il-milja tas-snin, minn tfulitu sa xjuħitu, u dik il-medda tħaddan l-epoka tal-petrolju u l-epoka tal-elettriku, imma, kif jikteb l-awtur, bejn l-epoka tal-petrolju u dik ta' l-elettriku hemm qabża kbira ġmielha: "kien għad baqa' s-snin twal biex nibdew naraw l-elettriku fl-inħawi tagħna, u għalhekk il-moħħ kien għad baqagħlu ħafna jibqa' mdallam f'dik l-atmosfera ta' swied u ta' dwejjaq qabel jara d-dawl ta' l-elettriku u jikber ma' l-isvilupp tax-xjenza u t-tixrid tar-riformi soċjali."

Checuti jfisser b'manjiera konvinċenti u bi stil mexxej u meqjus, it-tibdil fid-drawwiet u l-isvilupp tal-moħħ u tal-qalb kif ukoll tal-ħajja, tan-nies komuni li jagħtu sura lill-ġens Malti. Hu ma jintilefx fi spekulazzjonijiet teoretiċi, imma jisħaq fuq konsiderazzjonijiet loġiċi tal-kawża u l-effett li jżommu l-ħajja dejjem sejra 'l quddiem b'ġibdiet, xejriet, drawwiet u ħidmiet ġodda.

Fir-rakkont ta' "L-Isqaq" jidhru ħafna "vignettes" li qishom mirja tal-ħajja tan-nies ta' hemm u jixhtu dwal fuq bosta individwi li jgħoddu bħala xempji tal-kwalitajiet ta' dawk li jgħammru hemm: tifel imqareb, xbejba taħdem f'ħanut tax-xorb, mara mitluqa minn żewġha, xiħ misterjuż, nisa pċiepeċ. rġiel għażżenin u sakranazzi, ħallelin u qattelin jidħlu "in scena" u jirreċitaw il-parti tagħhom hekk tajjeb u bis-sengħa, li jżommu l-qarrej medhi fuq il-ktieb.

Il-karattri kif huma miġbudin bir-reqqa u bil-għaqal, jidhru ħajjin u mżewqin, l-azzjoni tagħhom hi naturali u taqbel mal-post fejn igħixu u kollox wieħed jista' jqis dan il-ktieb bħala l-aktar biċċa xogħol letterarja mżejna b'kuluri lokali. Fih xeni li huma tipikament Maltin e.g. il-bejjiegħ tal-ħobż (P.50), il-proċess fil-Qorti (P.98), it-tfal ta' l-isqaq (P.118) u oħrajn bħalhom ta' xeħta folkloristika; kollha flimkien jagħtu lill-ktieb xejra surrealistika, iżda mhux dak is-surrealiżmu iebes u bla ħajr li jtaqqal il-moħħ bla ma jfarraġ il-qalb.

Il-ktieb fih il-moral tiegħu: il-bniedem jitgħallem xi trodd id-dinja matul ħajtu, jiltaqa' ma' bosta tiġrib, imma fl-aħħar ma jibqagħlu xejn ħlief tifkiriet tal-imgħoddi u t-tama fil-Mulej, u filwaqt li ruħu "tistenna s-sejħa" Tiegħu, hu jħoss ruħu waħdu u bejn tnehida u oħra, igħid:

"Waħdi fix-xejn u l-baħħ ta' madwari.
Waħdi mad-dwejjaq tiegħi."

G.

DAN MIN HU? IL-VANĠELU ta' SAN MARK.

L-Għaqda Biblika Maltija, flimkien, jew bil-għajnuna tal-"United Bible Societies" kif ukoll tal-Kurja ta' Malta, ħarġet l-ewwel wieħed, maqlub minnha mill-oriġinal grieg għall-Malti, mis-sensiela tal-Kotba Mqaddsa — Il-Vanġelu ta' San Mark taħt l-isem DAN MIN HU? — mistoqsija li tul il-ħajja ta' Kristu u xi żmien wara, kien jagħmel il-poplu u li għaliha jwieġeb l-Evanġelista.

Il-format ta' dan il-ktejjeb hu tassew sabiħ, hekk li jħajrek ma titilqux minn idejk; mitbugħ fl-"Empire Press", Malta, hu wieħed mill-ftit kotba bil-Malti li ħareġ bla żbalji ta' l-istampa; id-daqs tiegħu hu komdu biex iġġorru miegħek sabiex tista' taqra l-Aħbar it-Tajba kull meta trid fiż-żmien ħieles li jkollok u b'hekk terfa' moħħok lejn Alla, titgħallem u allura tgħożż dejjem aktar il-Vanġelu. Għal dan igħinuk ħafna it-tifsir ċar fin-noti li jissoktaw igħollu s-siwi ta' dan ix-xogħol. Dan kollu jwassal lill-bniedem ta' rieda tajba biex jibni ħajtu aktar fis-sod fuq it-tagħlim ta' Kristu.

Kull min ħa sehem f'din il-ħidma ħaqqu kull tifħir, u jalla dan il-bidu tant tajjeb jissokta u jibqa' sejjer sat-tmiem, jiġifieri sakemm il-poplu malti jkollu f'idejh il-Kelma t'Alla, u f'dan ikun għall-inqas bħall-popli l-oħra nsara. Fl-imgħoddi kien hawn għadd ta' nies ġenerużi li għarfu din il-ħtieġa u ħadmu ħafna biex jimlew dak il-vojt, imma qabel l-opra manjifika ta' Saydon ma kellna qatt il-Bibbja kollha bil-Malti.

Din il-versjoni l-ġdida ħaqqha min ifaħħarha wkoll bħala biċċa xogħol letterarja, għaliex mexxejja. iddoqq għall-widna maltija tal-lum u taħrab mit-tgergir ta' ħafna nies għax kelma ma jifhmuhiex — ħaġa, li ngħiduha kif inhi, ġejja mill-injoranza tal-Ilsien Malti għax mhux koltivat kemm u kif imiss.

Hu minn awl id-dinja li aħna li drajna naqraw il-Bibbja tal-Professur Saydon, biex insejħulha hekk, kważi mingħajr ma rridu nagħmlu xi paraguni, infatti ninnotaw: li fil-versjoni l-ġdida, dik tal-Għaqda Biblika, inbidel xi kliem użat minn Saydon, hekk insibu deżert flok burr, ħabbar flok irsal, nitbaxxa flok immil, Spirtu Santu flok Ruħ il-Qodos, katina flok sliesel, xkiel flok qjud — u oħrajn: inbidlet ukoll il-kostruzzjoni ta' xi sentenzi, ngħidu aħna, 'kien Ġwanni liebes' f'ta' Saydon fi 'Ġwanni kien liebes' f'ta' L-Għaqda Bib-

lika, u oħrajn simili. X'aktarx li l-ewwel versjoni timxi aktar ma' l-istil malti, imma dan mhux dejjem, għaliex fil-ġdida nsibu 'tgħammed minn Ġwanni' waqt li fil-qadima Saydon jgħid 'kien imgħammed minn Ġwanni'. — bħal dawn hemm għadd mhux ħażin.

Alludejna għat-taqsima u għar-riferenzi lejn l-evanġeli l-oħra; fil-versjoni tal-Għaqda Biblika t-tqassim hu aktar dettaljat, u għalhekk igħin aktar; n'nnotaw ukoll li r-riferenzi bejn iż-żewġ versjonijiet mhux dejjem jaqblu, bħallikieku,

Saydon:	Matt. 8.	4-17	Luq.	4.	38-44;	
u L-Għ. B.:	Matt. 8.	4-17	Luq.	4.	38-39	
	Matt. 8.	16	Luq.	4.	40-41	
			Luq.	4.	42-44	— jew
Saydon:	Matt. 8.	2-4	Luq.	5.	12-16	
u L-Għ. B.:	Matt. 8.	1-4	Luq.	5.	12-16	

iżda dawn l-irqaqat, jekk dak li nnotajna hu ta' xi siwi, inħalluhom għall-istudjużi serji tal-Bibbja li minnhom m'aħniex neqsin, u li jinsabu fi ħdan l-Għaqda Biblika Maltija.

Kollox ma' kollox insibu li ma hemmx x'tagħżel wisq bejn versjoni u oħra ħlief li tgħid li min ħadem fil-versjoni l-ġdida żgur li sab biċċa mit-triq iebsa ġa mwittija minn Saydon, filwaqt li kif ġa għidna, il-ġdida ser ikollha appell akbar għall-poplu għax iddoqq sabiħ f'widnejh u jiltaqa' ma' inqas tfixkil biex jifhem u jgħożż il-Bxara li wassal l-Evanġelista San Mark, jiġifieri li l-MIS-TENNI mill-ĠNUS kien ġie fost il-bnedmin u miet fuq is-Salib biex jifdihom.

Z. A.

"Il-Ħajja Ta' Ġuża Bugeja", Minn Anton Haber, National Press — 1971 P. 48

Dan hu ktieb ieħor fis-sensiela tas-Sur Anton Haber li jittratta fuq ħajjiet mistiċi u ta' qdusija.

Ġuża Bugeja llum hi magħrufa u mogħtiha ġieħ, bħala xbejba sewwa u tar-ruħ, qaddejja tal-Mulej, mhux biss f'Malta iżda wkoll barra minn Malta. Kull filgħodu nisimgħu fuq ir-Rediffusion radd ta' ħajr għall-grazzi maqlugħa bl-interċessjoni ta' Ġuża Bugeja; għalhekk kien jixraq li d-devoti tagħha jkollhom tagħrif tajjeb u fil-qosor dwar ħajjetha.

Is-Sur Haber mhux biss tana tagħrif dwar ġrajjiet importanti, f'Malta u fil-Kanada, fil-ħajja qasira imma siewja, ta' din il-Maltija mseddqa bil-grazzja, iżda wkoll silet tagħlim mill-eżempji ta' tjieba u rassenjazzjoni li wettqet, tant li nissel minnhom xempju ta' xbejba nisranija li qatt ma tonqos mid-dmirijiet tagħha lejn il-proxximu u fuq kollox lejn Min ħalaqha.

Il-ktieb stampat tajjeb, mimli stampi u ritratti, u jgħodd ħafna għal dawk li jixtiequ jxerrdu d-devozzjoni lejn Ġuża Bugeja f'Malta u barra.

"**20 SENA ILU.**" Saċ. Ġius. Zarb Veritas Press, Zabbar — 1971. Paġ. 32

Dun Ġużepp Zarb illum sar magħruf mhux biss bħala Kappillan ħabrieki ta' Ħaż-Żabbar, imma wkoll bħala storjografu għaqli ta' Ħaż-Żabbar. Hu ma jehda qatt jikteb dwar il-parroċċa tiegħu li seddaqha mhux biss bil-kitba, iżda wkoll b'ħafna opri, fosthom Mużew u bini kbir ieħor li jagħmlu ġieh lil dik il-Belt ta' Hompesch.

Dan il-ktieb li ħareġ dan l-aħħar ifakkar il-festi sbieħ li saru għoxrin sena ilu meta l-Madonna tal-Grazzja ta' Ħaż-Żabbar kienet inkorunata "fost it-trijonfi u d-dimostrazzjonijiet ta' mħabba u qima lejn Marija SSma, li ma naħsibx li qatt dehru f'Malta bħal dawk." Kienu ħadu sehem sitt Isqfijiet u magħhom issieħbu l-Awtoritajiet tal-Gżira u l-poplu Malti.

Kollox u kulma sar hu mfisser tajjeb f'dan il-ktieb, imma barra t-tifkiriet ta' dawk il-festi kbar, il-ktieb fih ukoll tagħrif interessanti dwar fatti u ġrajjiet li għandhom x'jaqsmu mal-istorja tal-parroċċa in ġenerali u mas-santwarju in partikulari: hekk naqraw dwar id-devozzjoni li kellhom is-Slaten antiki ta' Malta lejn il-Madonna ta' Ħaż-Żabbar, rigali u għotjiet ta' qima minn devoti, kbarat u saħansitra Papiet, tiġrif u ġeddid tal-knisja, opri li saru fiha, festi, pellegrinaġġi, drawwiet u wkoll folklori li għandhom x'jaqsmu mas-Santwarju; insibu wkoll tagħrif dwar l-imblokki ta' żmien il-Franċiżi, battalja navali u episodju tal-Assedju ta' Vjenna.

Il-ktieb hu stampat sabiħ, fih ħafna xbihat u stampi, miktub bi stil ħafif u jqajjem interess fil-qarrejja mhux biss Żabbarin imma wkoll Maltin li jiddelettaw bl-istorja ta' pajjiżhom.

G.

IL-PARROĊĊA TAL-PORTU SALVU U SAN DUMINKU, mill-Professur Andrew Vella, O.P, S.Th.M, B. Litt (Oxon) stamprija Nazzjonali — 1971 P. 72

L-istorja tal-parroċċi hi ta' interess kbir għal dawk li jħobbu jistudjaw l-istorja ġenerali għax hi mera mhux biss tal-ħajja reliġjuża imma wkoll soċjali, u ħafna drabi politka tal-parruċċani li jagħmlu sehem mill-parroċċa. Dan igħodd għal kullimkien, iżda wisq aktar għal pajjiżna, Malta, għax fostna, il-ħajja tal-poplu hi marbuta ħafna mas-sentiment reliġjuż.

Għalhekk min jindaħal biex jikteb storja ta' parroċċa jeħtieġ iżomm quddiem għajnejh mhux biss dak li jiġri fil-knisja iżda wkoll dak li jsir barra l-knisja fost il-parruċċani, għax aktarx li l-episodji li tgħaddi minnhom il-knisja jkunu mqanqlin minn fehmiet, xejriet, xewqat u drawwiet ta' dawk li jgħammru fil-parroċċa. Dan kollu seħħlu jagħmel l-awtur ta' dan il-ktieb.

L-awtur hu l-Professur Andrew Vella, li bħalu ftit hawn fil-Gżejjer tagħna magħruf bħala awtorità f'dik li hi storja u jikteb mhux bis-sistema antik, jiġifieri jirripeti dak li jkunu qalu oħrajn qablu, imma skond ma trid ix-

xjenza llum, jiġifieri billi jistħarreġ u jistudja fatti, kronaki, reġistri u dokumenti biex jistabilixxi l-kawża u minnha jislet l-effett.

F'din l-istorja naqraw mhux biss dwar ġrajjiet reliġjużi li għaddew mill-Parroċċa tal-Portu Salvu. iżda wkoll niltaqgħu ma' aspetti tal-ħajja mqanqla mit-twegħir u mill-għawġ li sabu ruħhom fih il-Patrijiet Dumnikani u l-fidili matul erba' sekli li ilhom igħixu flimkien fil-Parroċċa tal-Belt.

L-awtur ifisser tajjeb u bil-għaqal il-ġibda tan-nies tal-Parroċċa lejn il-Bażilka tagħhom u jsemmi bir-reqqa ġrajja ewlenin li laqtu l-knisja kif ukoll lin-nies, bħalma huma taqlib fil-Gvern, flaġelli, tilwim bejn awtoritajiet, kontroversji, opri reliġjużi u assistenzjali, kif ukoll svilupp kulturali. Kollox ma' kollox, il-Parroċċa Domenikana kellha sehem kbir fl-isvilupp ċiviku, pastorali u reliġjuż tal-Belt kapitali ta' pajjiżna.

L-awtur ma ikkontentax ruħu billi jsemmi dokumenti biss, iżda saħħaħ il-kitba tiegħu billi ġieb bil-Malti l-aqwa dokumenti: u Bolli ta' Papiet, reskritti tal-Kurja Romana, u skrizzjonijiet li fuqhom hi mfassla l-istorja tal-Parroċċa. Dawk id-dokumenti konna nisimgħu bihom, imma qatt ma kellna okkażjoni naqrawhom bil-Malti biex jifhimhom kulħadd. Imma wieħed ma għandux jaħseb li l-ktieb mimli b'dokumenti biss. L-awtur jagħti deskrizzjoni ħajja ta' ċerimonji, funzjonijiet u wkoll ta' oġġetti prezzjużi u artistiċi li jagħmlu lill-knisja waħda mill-aktar sbieħ u rikki ta' Malta.

Għal dawn ir-raġunijiet il-ktieb tal-Professur Vella jibqa' ta' għajnuna kbira lill-istudjużi tal-istorja ta' Malta, u jservihom bħala bażi għal stħarriġ u tfittix dwar il-ġrajjiet ta' pajjiżna mhux biss fil-kamp reliġjuż iżda wkoll f'dak soċjali u intellettwali.

Il-ktieb stampat sabiħ, fuq karta fina, bl-istampi u jinqara bil-ħeffa Fih xi għeltiet ta' ortografija imma dawn ma jnaqqsux mill-valur intrinsiku tiegħu. Il-ktieb imissu u jixraqlu jidħol għall-anqas f'kull dar li tagħmel sehem mill-Parroċċa tal-Portu Salvu.

G.

"ILMA SAFI" Ġabra Ta' Poeżiji Għat-Tfal ta' Joseph Sciberras Empire Press. 1971. Paġ. 40

Il-letteratura tagħna hi nieqsa minn kotba għat-tfal. Il-ftit li għandna tgħoddhom fuq is-swaba' tal-idejn. Dan il-ktieb hu wieħed minnhom, u fuq kollox miktub poeżija.

X'uħud jaħsbu li għat-tfal igħaddi kollox, iżda mhux hekk, għax iż-żgħar minn qaddishom jinġibdu għal dak li hu sabiħ, imma s-sabiħ li jogħġobhom irid ikun ħafif u jifhmuh u jiggostawh bla ħafna taħbil il-moħħ.

Il-poeżiji li fih dan il-ktieb fihom dak li jeħtieġ biex jagħti pjaċir lit-tfal:

stil mexxej imma mirqum, kliem ħafif, ħsieb ċar: ritmu ferrieħi u armonija jdoqq u tajjeb fil-widnejn. Il-poeżiji huma mfasslin bla taħwid fil-konċett u fl-espressjoni; huma hekk ħfief li tifel jista' jitgħallimhom bl-amment. Il-qari ta' dawn il-poeżiji ma jdejjaqx, anzi billi l-poeżiji huma qsar il-qarrej jaħtafhom waħda wara l-oħra bħalma jiekol ċirasa wara l-oħra minn qoffa. Dawk il-poeżiji żgħar, fi strofa waħda, jiġbru fi ftit kliem ħsibijiet għoljin jew veritajiet sagrosanti, e.g.

Id-Dielja
"Egħnieqed t'gheneb
Suwed u bojod
tkabbar id-dielja għammiela
u qatt ma tisker"

Beżżiegħi
"Iljun bla snien
ħarab lit-tigra u qabeż
fuq ħaruf ġwejjed"

Din il-ġabra jiena nisthajjilha bħala espressjoni ta' sentimenti li jħossu t-tfal innoċenti, tant hu hekk li bosta mill-poeżijiet miktubin bħala għana tat-tfal. Din l-ewwel strofa ta' l-ewwel poeżija tiġbor fiha l-ħsieb ewlieni tal-ktieb:

"Aħna t-tfal ċkejknin ta' Malta
— kemm il-kwieti u l-imqarbin —
fejn inkunu naqbżu u niġru
u nilagħbu ferħanin".

Il-biċċa l-kbira tal-poeżijiet jeżaltaw il-ġmiel tan-natura: **"Il-Baħar"**, **'Ward'**, **'Pepprin Aħmar'**, **'Ix-Xita,'** **'Iż-Żiffa'**; oħrajn fihom il-moral jew tagħlima, bħal **'L-Egoista'**, **'Kull Kelma,'** **'Beżżiegħi,'** **'Demgħa'**.

Ktieb bħal dan imissu jsir popolari ħafna mhux biss fl-iskejjel, imma wkoll f'kull post fejn jiltaqgħu t-tfal. Nittamaw li l-awtur jibqa' jixxiegħel f'din il-għamla ta' kitba.

G.

"Lil Hemm Mil-Lanterna" Minn Joe Calleja. Edituri A.C. Aquilina & Co. Valletta, 1971. Paġ. 117

Dan il-ktieb ħareġ għall-ħabta tal-Milied, żmien adattat għax-xejra ta' novelli li fih. Fih ġabra ta' stejjer qosra dwar żewġ ġrajjiet mill-aktar għeżież għalina l-Insara: il-Milied u l-Ġimgħa l-Kbira.

L-ewwel ħames novelli huma minsuġin dwar it-twelid ta' Ġesu' Bambin; huma ġrajjiet ħelwin, ħfief, imżewqin b'xeni pastorali u drawwiet tal-bdiewa u ħaddiema żgħar. X'uħud huma aktar "vignettes" milli novelli sentimentali.

Erba' novelli oħrajn ifakkru l-passjoni u l- mewt ta' Sidna Ġesu' Kristu. Fihom dehriet ta' niket u tqanqil il-qalb. L-awtur żamm sħiħ mar-rakkonti bibliki, u ta sura ħarkiena lill-karattri tan-novelli tiegħu, fuq kollox hu għamel mill-aħjar biex ifisser is-sentiment tal-Lhud u t-taħwid li kien jeżisti fi żmien Kristu.

L-aħħar erba' novelli huma mislutin mill-ħajja ta' kuljum. Fihom persunaġġi maqlugħin tajjeb, u ċerti riflessjonijiet serji dwar il-qagħda u l-imġiba tal-bnedmin fis-seklu li qegħdin ngħixu fih, hekk li jqanqlu moħħ il-qarrej biex jaħseb u jirrifletti. In-novella 'Anton'' għalija hi l-aħjar waħda għax tagħti sura perfetta ta' tifel li jidher stramb iżda mqanqal minn fehmiet ta' min ifaħħarhom.

L-istejjer kollha huma miġbudin fil-qosor u jgħoddu wisq biex jinqraw miż-żgħar, għax minnhom jitgħallmu ħafna dwar episodji bibliki, imma l-kbar jaqraw ukoll dan il-ktieb bi profitt u pjaċir, għax qari bħal dan iserraħ il-moħħ u jfarraġ il-qalb.

Il-forma tal-ktieb hi tajba u l-istampa fina, imma mid-dehra l-istampar kien mgħaġġel għax fih ħafna żbalji ta' ortografija u hemm ukoll taqlib ta' versi. Dawn huma difetti żgħar li wieħed jista' jirranġahom f'edizzjoni oħra.

G.

KANTIĊI FUQ IL-LITANIJA TAL-MADONNA ta' Manwel Nicholas Borg; Paġni 50. Stampat fil-Union Press.

Nistgħu ngħidu li l-influwenza reliġjuża tinħass ħafna fost il-kittieba u l-poeti tal-Malti. Dan minħabba li Malta dejjem kellha tradizzjoni qawwija f'dik li għandha x'taqsam ir-reliġjon nisranija. Għalhekk jekk jkollna nqallbu fl-antoloġiji li ħarġu, insibu li t-togħma reliġjuża mhi nieqsa qatt.

Dari, il-poeti kienu jħabirku biex ifaħħru l-qaddis tagħhom bl-isbaħ poeżiji għal xi okkażjoni ta' festa hekk li l-popolin dawn il-versi kien isejħilhom "sunetti tal-festi", għalkemm dawn ma għandhom xejn x'jaqsmu mat-tifsira ta' sunett li huwa mqassam fuq erbatax-il vers.

Il-poeżija reliġjuża hija qadima fi gżiritna. L-ewwel ma nsibu hu lill-Monsinjur Ludovik Mifsud Tomasi li ħareġ bl-ewwel ġabra ta' kurunelli. Insibu wkoll lil Richard Taylor li xandar xi versi mexxejja bi ħsebijiet oħra bħal Ġann Anton Vassallo, Ġuże' Muscat Azzopardi, il-Professur Anastasju Cuschieri u Monsinjur Karm Psaila ħarġu fl-aqwa lwien tagħhom, li qajla dehru bħalhom. Hekk li ta' l-ewwel ingħata l-isem ta' "Il-Poeta tal-Madonna" u l-ieħor "Il-Poeta ta' Kristu."

Kif għidna, illum it-tendenza għall-poeżija reliġjuża għadha f'xi wħud mill-poeti u xi kultant tiltaqa' ma' xi ġabra ta' poeżiji li hija għal kollox reliġjuża, kif ġara meta ħarġet il-ġabra ta' disgħa u erbgħin sunett shakesperjan, "Kantiċi fuq Litanija tal-Madonna" li huma mlehmin mit-titli tal-litanija tal-Ma-

donna. Il-kittieb ta' dawn is-sunetti huwa Manwel Nicholas Borg li dan l-aħħar iltqajna ma' ismu wkoll fl-antoloġija li ħarġet fost il-poeti Maltin fl-Awstralja, "Driegħ ma' Driegħ."

Manwel Nicholas Borg fl-1967 ħareġ l-antoloġija għalih waħdu bl-isem "L-Għanja Maltija fl-Awstralja." Aktar qabel huwa kien xandar il-poema reliġjuża 'Ma' Ġesu' fl-Aħħar Sigħat ta' Ħajtu'; ir-rumanz 'Ċesri u d-Demokrazija' kif ukoll il-ġabra ta' poeżiji "Dawl fid-Dlam."

Is-sunetti ta' Borg li jidhru fil-Kantiċi huma mibnija bl-akbar sengħa tal-metrika. Huwa wera li jaf iħaddem tajjeb ir-rima, għalkemm xi drabi huma ftit imġebbdin. Nistgħu ngħidu li għandu id tajba biex isawwar il-versi.

Madankollu f'dawn il-versi ta' tifhir milqutin mil-litanija, fil-fehma tiegħi, il-poeta deher li sab ruħu marbut wisq. Hekk li xi drabi wieħed jiltaqa' ma' ħsebijiet imtennija u aġġettivi mqegħdin mhux f'posthom. Jiena tal-fehma li f'xi sunetti m'hemm l-ebda ħajr minħabba li l-poeta ma sabx xi jgħid biex ikompli jfisser ħsebijietu.

Imma f'dan il-ktejjeb jien inħoss li wieħed għandu jħares b'għajn tajba lejn Manwel Nicholas Borg li għaraf iżomm sħiħ ma' twemminu minkejja li huwa mbiegħed fl-Awstralja fejn hemm il-beraħ tal-ħajja materjali. Lil dan il-poeta jistħoqqlu wkoll il-ġieħ ta' kull Malti għax għaraf ukoll iżomm tixgħel il-fjamma letterarja tal-Malti.

PAWLU CACHIA

IR-RAHEB (Erin Serracino Inglott, edizzjoni Klabb Kotba Maltin; Lux Press, 1971).

Il-ħidma li qiegħed iwettaq il-Klabb Kotba Maltin (65, Vjal il-Knisja, Raħal Ġdid, Tel. 20594) ta' Pawlu Mizzi għad tidher iżjed meta l-Klabb ikun jista' jiftaħar b'għadd sabiħ ta' kotba li jkun ħareġ. Sa issa diġa ta prova qawwija ħafna ta' kemm jemmen fil-professjonaliżmu, kemm f'dik li hija għażla ta' xogħlijiet (oriġinali, traduzzjonijiet jew edizzjonijiet ġodda) u kemm f'dik li hija preżentazzjoni teknika lill-qarrejja li llum draw b'kotba barranin lussużi.

"Ir-Raheb," id-dramm klassiku ta' Erin Serracino Inglott, kien wieħed mill-aħħar eżempji ta' dan li qiegħed ngħid. Biżżejjed wieħed jiftakar li l-awtur ilu li kiteb dan id-dramm madwar tletin sena, u kien għadu qatt ma ra d-dawl. Aktarx ukoll li qatt ma kien jixxandar li kieku ma ddaħħalx fil-programm wiesa' tal-Klabb Kotba Maltin. Li kieku xxandar ftit wara li nkiteb, kien ikun ħareġ iżjed fi żmienu, għallinqas skond il-qagħda li kienet tinsab fiha l-letteratura tagħna. Illum, għalhekk, li tbiddlu l-gosti u beda dieħel nifs qawwi ta' saħħa ġdida fil-kitba maltija, dan id-dramm epiku jiswa ta' żjieda mix-

tieqa fit-taqsima klassika. Għaliex? Għaliex jekk il-poeżija u l-qasam tan-narrativa mtlew ġmielhom bl-ispirazzjoni ċivili u storika, u ħaddmu kemm felħu l-istil klassiku, it-teatru baqa' lura ħafna, u nissel żbilanċ kbir. Iżjed u iżjed it-teatru poetiku li, sa ftit snin ilu, kien iħaddan biss "Il-Fidwa tal-Bdiewa." Terġa' Ninu Cremona kellu l-għan doppju li mhux biss ifisser ruħu bħal kull artist ieħor, iżda li juri s-setgħat lingwistiċi tal-Malti. U dan fixklu mhux ftit fl-ispirazzjoni, u l-iżjed fl-unità tagħha. Ġara li l-grammaturgu rebaħ fuq il-poeta. Madankollu, il-valuri tagħha swew biex qiegħdu s-sisien għal drammi poetiċi oħrajn, fosthom "Ir-Raheb". U mad-dramm imsemmi jmur "Il-Barrani" (1956) li m'ilux sab xortih fi produzzjoni tajba ħafna ta' Mario Azzopardi, f'isem il-Moviment Qawmien Letterarju, fil-Palazz Vilhena, l-Imdina. Aktarx li "Ir-Raheb" ukoll se jiġi ippreżentat fi żmien qasir.

Iż-żewġ drammi jimxu id f'id, kemm f'dak li huwa stil poetiku, u kemm f'dik li hija nisġa ta' karattri, storja, idejoloġija u ambjentazzjoni. Hemm valuri spiritwali ta' karattru u ta' poplu sħiħ li qiegħed dejjem wara l-purtieri tal-kamra fejn iseħħ kollox. Hemm waqtiet ta' emozzjoni qawwija, waqtiet ta' qilla, u waqtiet meta l-ħoss ħelu tal-kelma maltija huwa biżżejjed biex isaħħar l-udjenza. Tabilħaqq, Erin Serracino Inglott huwa grammaturgu l-ħin kollu, u xi drabi jiġri li l-irqaqat lingwistiċi jaħarbu bih. Hemm preċiżjoni sħiħa ta' sentenzi klassiċi, mirquma, u ta' kliem semitiku magħżul għat-tifsira u l-effett fonetiku tiegħu.

Jiġifieri, dan id-dramm irid jitreġġa' lura fiż-żmien u jitqiegħed fost il-klassiċi tal-letteratura maltija, minkejja li għadu kemm ħareġ fi żmienna. Huwa xogħol li jrid jitqiegħed fl-istess dinja tal-poeżiji ta' Muscat Azzopardi, Dun Karm u Cushieri, u tan-narrattiva ta' A.E. Caruana, Ġuże' Muscat Azzopardi u Ġuże' Galea. Jieħu sehem mill-istess ruħ u jgħix fl-istess dinja tagħhom.

It-tħaddim ta' l-endekasillabu, sa ftit żmien ilu, kien marbut iżżejjed, jew biss ma' Dun Karm tal-"Jien u Lil Hinn Minnu" u l-aqwa poeżiji. Kienet ħasra għaliex il-poeta nazzjonali ma huwiex il-poeta li ħaddem dak il-metru l-aħjar dejjem; xi drabi, bħal f'"Ġannina Pisani" u fl-"Otia Aestiva", il-vers għenu biex ikun diskursiv u jinża' l-bixra impersunali tas-soltu. Madankollu, kien u għadu l-aħjar imgħallem, u mgħallem mill-ifjen, tiegħu. Biss, il-varjetà hija meħtieġa. U Serracino Inglott, li nħass l-iżjed bil-"Barrani," u issa iżjed b'"Ir-Raheb", se jerġa' jġegħelna naraw f'dawl aħjar il-ġmiel tal-vers tal-ħdax bħala medju għal dramm li jrid jinħadem u jinftiehem mill-ewwel udjenza.

Il-volum, ktieb ieħor fis-sensiela ta' kull xahar tal-Klabb Kotba Maltin, hu mitbugħ fuq karta ċara, u għandu disinn artistiku ta' Mario Azzopardi fuq il-qoxra. Bħal f'kull każ ieħor ta' ktieb tal-klabb, "Ir-Raheb" jinsab għall-bejgħ għand il-ħwienet (bi prezz ogħla milli għall-imseħbin tal-K.K.M.).

Oliver Friggieri

WERREJ GĦAS-SENA 1971

facċ.

Abela, Ċ.

Iz-Zija Pepp 80

Agius, Michael

Sqalli, Taljan jew Semin 50
Għall-Kitba tajba bil-Malti 85
X'inhija l-Ħajja 115
Merħba u Maktur 115

Aquilina, Pawlu

Kanni-Kannizzati . . . ? ! 82

Azzopardi, Ġer.

Ftietaq Ċkejknin 110

Borg, Albert J.

Mikiel Anton Vassalli kif jidher f'"Taħt Tliet Saltniet", fi "Id-Dinja Rota" u f'"Vassalli u Żminijietu" 67

Bovingdon, Rodrig

Weġgħa u Sogħba 6

Buhagiar, Spiro

Lil P. Dwardu Fenech 41

Cachia, Pawlu

Żewġ Demgħat 30
Lill-Kburi 66

Caruana, Vincent

Ittra lis-Segretarju 45

Editur

Għeluq il-Ħamsin Sena 3
Il-Professur Tabone 32
Il-Malti fil-Ħajja ta' Kuljum 33
Nifirħu 47
Okkażjoni Storika 65
Ġieħ lil min jistħoqqlu 97

Ellul Galea, Karmenu

It-Toqol ta' Delli 48

Fenech, Rev. P. Dwardu, O.S.A., B.A. (Hons)

Gradi ta' Verità 38

Friggieri, Oliver, B.A.

Il-Lejla t-Toroq 44
Dan il-Programm 117
Erġ'ibda għidli l-Ħrejjef 117

Galea, Prof. Dr. Ġużè, M.B.E., M.D., D.P.H., F.R.S.H.

The Cultivation and Familiarization of Vernacular Languages in the British Commonwealth 7

Gulia, Wallace PH., LL.D., B.A., B.Sc., M.A., D.P.A.

Ta' Min Kultant Jiftakar 9
Meta Qalil Nintlaqat 83
Lil Ommi Mejta 114

Mangion, F.X.

Iżmerija 99

Mangion, Stanley

Jum ma' Rożi 46

Massa, Alfred

Lil John F. Kennedy 44

Mifsud, Francis P.

Xewqat 116

Reċensjonijiet

Ġunju 57
Settembru 89
Diċembru 118

Sant, Prof. Dun Karm, D.D., S.S.D., B.A.

Mons. Prof. P. P. Saydon 31

Sciberras, Joseph

Bewstek 112
Bħall-Ward 114

Vassallo, Kav. J.P., O.B.E.

Il-Ballata tal-Belt 35
Zorro 113

Vella, J.P., B. Educ., Dip. Ed. (Edin.)

Franġisku Saverju Caruana 11

Zahra, Trevor

Tqanqiliet 84

Zarb, Dwardu

Għanja lill-Hemda 42
Non Omnis Moriar 43